

Színházi vállalkozó Trianon előtt és után

Faragó Ödön pályafutásáról

A magyar színháztörténet Faragó Ödönt a vidéki, majd a Trianon utáni korszakra vonatkozóan a kisebbségi magyar színészet fogalmával azonosítja. Életpályáját nagyban befolyásolták a magyarság XX. századi sorstragédiái: az Osztrák–Magyar Monarchia széthullásával a kisebbségi színjátszás összes nyomorúsága, majd az 1930-as évek második felétől a magyar zsidóságot sújtó korlátozások, egzisztenciális fenyegetések. Aztán 1945 után megélte az új rendszer új művészetét, majd 1956 kataklizmáját.

Faragó Ödön kisebbségi sorsban megélt színházi működését, az 1918 és 1938 közötti időszak Csehszlovákiájában folyó magyar színházi élet viszonylagos történetét már több, kitűnő tanulmány feldolgozta,¹ írásomban ezek megállapításait egészítem ki az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet Kézirattárában, a Faragó-hagyatékban őrzött játékkönyvből² és a napi sajtóból kinyert információkkal.

1896-ban, a Színművészeti Akadémia elvégzése után Faragó Ödön Nyíregyházán kezdte pályáját, majd a szegedi társulathoz került. Rövid – a Tarka Színpadon eltöltött – budapesti kitérő után 1903 és 1905 között Debrecenben szerepelt, majd 1905-től Kassán, 1910-től Kolozsváron játszott, itt főrendezői feladatokkal is megbízta Janovics Jenő igazgató. Kolozsváron magán-színiiskolát is nyitott, amelyben huszonöt férfi és tíz női növendéket oktattak. Faragó volt az első vidéki rendező, akit 1911-ben az Országos Színészegyesület utazási ösztöndíjjal tüntetett ki. Németországban tett tanulmányútjának eredménye az 1912-ben, a Singer és Wolfner-nél megjelent *Impresszióim* című kötet, amelyben hosszabb cikkben foglalkozik Max Reinhardt-tal és mindazzal, amit Reinhardt a színházművészet megújítása terén elért. Külföldön szerzett benyomásairól is igen színesen számolt be, de mégsem erre tette a hangsúlyt. Lazán kapcsolódó írásai a vidéki színészet átfogó képét rajzolják meg. „Min-

denről szól ez a könyv – írta az előszóban –, talán rendszeresen, talán rendszertelenül, mert nem lesz olyan ága, apró állomása a vidéki színészek lelki világának, művészi, nappali életének, amiről ne beszélnek. Hol melegen, hol keserűen, de mindig igazságosan. Útmutató maga az egész könyv, épp azért sem tartalomjegyzék, sem fejezet-címek nincsenek benne; a célom az, hogy mindenre reámutassak és ahol lehet, még új utakat vágni, oda érdemes is eljönni. Nem baj az, ha az út először nehezen járható és rögös.”³

1914-től Komjáthy Jánost váltotta a Kassai Nemzeti Színház élén, társulatával Brassó színházi feladatait is ellátta a színikerületi rendszer beosztásának megfelelően. 1915. augusztus 14-én megnyitotta az új brassói színházat, amelyet az állam által biztosított telken – a Schöpflin Aladár által szerkesztett, 1929-ben megjelent *Magyar Színművészeti Lexikon* Faragóról szóló szócikke szerint –, saját költségén építtetett fel. Erre a nagylelkű gesztusra a napi sajtó áttanulmányozása során semmiféle utalást nem lehet találni, így valószínűsíthető, hogy a lexikon összeállítása idejére már a perifériára kerülő Faragó saját személye fényezésére sugallta ezt a momentumot. 1916 augusztusában a társulatnak menekülnie kellett Brassóból a megszálló román csapatok elől, de 1917 júniusában még visszatérhettek a nyári évadra. 1915 augusztusában szerződött társulatához Biller Irén, akit tehetsége hamar a primadonnák közé emelt. 1917 januárjában házasodtak össze Faragóval, de a színésznőnek nagyobb tervei voltak annál, mint hogy a vidéki város sztárja maradjon: 1921-ben a főváros meghódítására indult, miközben még Kassán is fellépett. Rátkai Mártonnal való szerelmi viszonya 1922 nyarán, a férfi felvidéki vendégzereplése során újabb ösztönzést jelentett, mígnem Billert 1923-ban a Fővárosi Operettszínház szerződtette, ahol 1926-ig sikert sikerre halmozott. Lehár Ferenc *A három grácia* című operettje háromszáz előadást ért meg vele.

¹ KOVÁTS Miklós: *Magyar színjátszás és drámairodalom Csehszlovákiában 1918–1938*. Pozsony, Madách, 1974; TURCZEL Lajos: *Magyar művészeti élet az első Csehszlovák Köztársaságban = Irodalmi Szemle*, 1966, 7 sz., 653–657.; TÓTH László: *Kényszerpályán. A po-*

zsonyi magyar színjátszás az államfordulat idején (1918–1924) = Fórum, 2017, 1 sz., 27–65.

² FARAGÓ Ödön *játékkönyve* = OSZMI Kézirattár, 80.134 ltsz.

³ FARAGÓ Ödön: *Impresszióim*. Bp., Singer és Wolfner, 1912, 7.

A Kassai színház

— Kiküldött tudósítónktól —

Régekte még igen csekély véleménye volt a pesti embernek a vidéki színházakról. Aki elutazott valami ügyes-bajos dolgában vidékre és ott megnézte kíváncsiságból a helyi társulat valamely előadását, annak igen furcsa műélvezetben volt része. A vígjáték láttára mélyen elszomorodott, a tragédiákon pokolian jól mulatott. Csak igen ritka helyen volt komoly kulturája a színészetnek, például Kolozsváron, ahol tudvalevőleg hamarabb alakult állandó színház, mint Budapesten.

Ma már más a világ a vidéki színészetnél. Egész sereg város van a magyar vidéken, amely intelligens és nivós színházat tart fenn. Sőt néhol, a nagyobb

Faragó Ödön, a kassai színház igazgatója.

városokban, teljesen fővárosi színvonalu előadásokat is látni. A Színházi Élet munkatársa elutazott most Kassára és onnan egy kiválóan vezetett, pompás színház magas színvonalu művészi munkájának emlékeivel tért vissza.

A Kassa-brassói színi kerületnek Komjáthy János volt legutóbb az igazgatója. Ő aztán beült a buda-temesvári színházaknak Krecsányi távozásával megüresedett igazgatói székébe és helyét Faragó Ödön foglalta el. A kassai színháznak most *Faragó Ödön* az igazgatója. Forró lelkű, folyton dolgozó, nemes indulatu művészember, maga is elsőrangú színész, ezenfelül pedig sokat olvasott, nagytudásu dramaturg és rendező. Az isten is színigazgatónak teremtette. Viszont az is igaz, hogy a színigazgatásból nem fog vagyont szerezni. Janovics Jenőn kívül ő az egyedüli igazgató, aki a háboruban is teljes fix gázsit fizetett és fizet tagjainak. Ha egy ujdonság szép kiállítást igényel, Faragó Ödön szórja a pénzt diszletre és

Biller Irén a kassai szubrette primadonna

Faragónak a háború éveiben Kassán hol a szénhiány, hol a spanyolnáthajárvány miatt kellett bezárnia színházát. Az 1914. december 2-i előadáscímhez (Jacques Offenbach: *Hoffmann meséi*) a következő bejegyzést illeszti: „Félbe szakítottuk az előadásunkat, nagy pánik, utazás. Oroszok elől menekülés.”⁴ December 19-én Lehár Ferenc *A drótosztót* című operettjével folytatták az évadot. 1918. december 22-én a cseh csapatok vonultak be a városba, majd 1919 júniusában a magyar Vörös Hadsereg foglalta vissza a területet. Faragó mindkét félnek próbált megfelelni, de a különböző történelmi korszakokban különbözőképpen interpretálta a történeteket. (Érdekes összevetni visszaemlékezés-variációit, amelyekben például Kassára a Vörös Hadsereg élén érkező egykori szegedi ismerőse, Kun Béla hol negatív, hol pozitív színben tűnik fel.)

Az impériumváltás előtt Észak-Magyarországot hat színikerületre osztották. Legjelentősebb társulattal a kassai–brassói, a pozsonyi–fiumei és a miskolci–ungvári kerületek rendelkeztek, közülük a kassai–brassói és pozsonyi–fiumei színikerületekben elsőrangú társulat játszott, és ezek az évi időnyből nyolc-nyolc hónapot Kassán, illetve Pozsonyban töltöttek. 1918 után mindez gyökeresen megváltozott. Pozsonyba a Szlovák Nemzeti Színház megteremtésére a prágai kormányzat megbízásából cseh társulat érkezett, amely az évad jelentős részére megkapta az addig Városi Színházként funkcionáló színházépületet. A német és a magyar társulat a maradék hónapokon osztozott. A Polgár Károly vezette magyar együttes a Vigadó és a ligeti Aréna adta lehetőségeket is próbálta kihasználni, de a nyári hónapokban egyébként is lanyha érdeklődés nem volt elég a színház fenntartására. Faragó Vavro Šrobárhoz, a Szlovákia irányításával megbízott teljhatalmú miniszterhez intézett memorandumában azt javasolta, hogy az országban egyetlen magyar színikerület legyen, így Pozsonyban és Kassán ugyanaz a nagy társulat tartsa előadásokat. A kisebb társulatok számára további négy kerület kialakítását szerette volna elérni: Nyugat-Szlovákiában, Közép-Szlovákiában, a Szepességben és a Trianon után Csehszlovákiához csatolt Kárpátalján. Faragó kezdeményezése részben sikerrel járt, egy 1920-ban kiadott rendelet szerint egy társulatnak kellett ellátnia Kassa és Pozsony, valamint néhány, a határozatban megadott kisváros magyar színielőadásait. A színikerületre vonatkozó koncessziót Faragó Ödön kapta meg. Tóth László *Kényszerpályán. A pozsonyi magyar színjátszás az államfordulat idején (1918–1924)* című tanulmánya a cseh és szlovák nyelvű színháztörténeti és sajtóforrásokat is

földolgozva arra a következtetésre jut, hogy Faragó egyéni színidirektori, színházi vállalkozói érdekei afelé mutattak, hogy minél előnyösebb helyzetbe kerüljön akár a többi magyar társulat rovására is, azonban emellett a magyar színjátszás pozíciójának és tekintélyének megőrzése is motiválta cselekedeteit. „E kettő érdekében úgy döntött, hogy egyszerre több vasat is tart a tűzben, és Kassán is, Pozsonyban is, sőt Prágában is – szlovák és cseh színházi és kormányzati körökben egyaránt – szövetségeseiket keresett magának.”⁵ Tóth László Martin Bendík a Szlovák Nemzeti Színház megalapítását tárgyaló tanulmányának megállapítását is idézi, amely szerint Faragót az új viszonyokhoz való jobb alkalmazkodóképessége tette nyertesé a színházi koncesszióért folyó küzdelemben, amelyet Polgár Károllyal vívott.

Az új államrend megszilárdulása, az új törvények meghozatala, az új közigazgatás kiépülése nem ment egyik napról a másikra, az átmeneti korszakot a trianoni békeszerződés 1920. június 4-i aláírása zárta le. Faragó Ödönnek is hozzá kellett szoknia az új viszonyokhoz. Az nem jelentett újdonságot, hogy a színházépületeken meg kellett osztoznia a szlovák és a német társulattal is, de az mélyen felháborította, hogy a színi évadok beosztása állandó hátrányba hozta a magyar társulatot. Ezentúl, ha szlovák műkedvelők igényt tartottak a színházépületre, a kiszolgáló személyzettel együtt díjtalanul át kellett azt engedni. Bár a városi rendeletek havi két alkalmat írtak erre elő, a szlovák hatóságok teret adtak az ennél gyakoribb kiigénylésnek is. Ezek a műkedvelő előadások, ünnepségek gyakran estek a legnagyobb bevétellel kecsegtető hétvégi estékre. A magyar színészet működését további korlátozások is akadályozták. A Csehszlovákiában 1921. február 16-án megtartott első népszámlálás után csak abban a városban engedélyezték magyar színtársulat szereplését, ahol a felmérés szerint a magyar lakosság lélekszáma meghaladta a húsz százalékot. Nem volt példa nélküli az olyan atrocitás sem, amelyet a *Kassai Napló* tudósításából ismerünk: „Vasárnap délből a csehszlovák centralista pártokhoz tartozó államalkotó tisztviselők a színház előtt gyűltek rögtönöztek, amelynek éle a szlovák néppárt ellen irányult. Gyűlés után a színházban található magyar feliratokat eltávolították. A gyűlés külsőségei és kísérei jelenségei meglehetősen zajosak voltak.”⁶

Az új történelmi helyzetben Faragó szükségesnek tartotta cseh vagy szlovák darabok magyar nyelvű bemutatását is, így operaegyüttesével elsőként vitte színre magyarul Smetana *Eladott menyasszony* című operáját (bemutató: 1919. április 26.), és a felvidéki magyar íróknak – Lányi

⁴ FARAGÓ Ödön *Játékkönyve. i. m.*

⁵ TÓTH: *i. m.* (2017), 43.

⁶ *Kassai Napló*, 1923. február 6., 4.

Menyhértnek, Merényi Gyulának, Sándor Imrének, Sebesi Ernőnek, Sziklay Ferencnek, Vécsey Zoltánnak – is teret adott. Lányi Menyhért *A herceg szerelmes* és *Firenzei haláltánc* című egyfelvonásosának, valamint Vécsey Zoltán *Szent titok* című drámájának színre állításában 1923 márciusában Beregi Oszkár is szerepet vállalt. (Példa nélküli, hogy Vécsey művét a kassai társulat két év múlva – 1925. augusztus 26-án – felújította.) Beregi, aki ekkor bécsi emigrációban élt, a kassai vendéjátékhöz könnyebben szerzett beutazási és játszási engedélyt, mint magyarországi pályatársai, mivel az osztrák színészegyesület tagja volt. Eredetileg Rómeó és Hamlet szerepére szerződött Faragóval, azonban a nagy sikerre való tekintettel meghosszabbította turnéját. Impresszióiról a *Színházi Élet*nek számolt be: „Két estére mentem Kassára és a pozsonyi minisztérium működési engedélyével, amelyért köszönettel tartozunk, megkezdtem a szereplést. Faragó direktor nem mert több estére hívni, mint kettőre, ezt is csak becsületből tette, de Rómeó és Hamlet olyan zsúfolt házakat csinált az én nagy-nagy gyönyörűségemre, hogy a két előadásból hét lett, sőt három új magyar szerepet is tanultam be, és játszottam el – és amint Ignotus írta, aki

Faragó Ödön
búcsúzik
Kassától,
Színházi Élet,
1923, 14. sz.

SZÍNHÁZI ÉLET
57

Faragó Ödön búcsúzik Kassától

Lelkes és megható ünnepségek voltak március 22–25-ig a *Kassai Nemzeti Színházban*. Ezekben a napokon búcsúztatták el Faragó Ödönt, a Kassai Nemzeti Színház igazgatóját, aki kilenc esztendőn keresztül kormányozta a kassai és felvidéki magyar színészet hajóját.

A búcsúzó alkalmából a felvidéki és kassai magyaregyesületek és a város társadalmi őszinte és megható módon nyilvánította nagyrabecsülését és szeretetét a távozó igazgató iránt. Negy estén keresztül a *Bibóros, Hivatalnok urak, Napoleón öcsém és Nap és Hold* főszerepeit játszotta el Faragó Ödön és az előadások alatt nemcsak a színigazgató, de a színművész minden szép és nemes erénye ott élt a zsúfolt nézőtér előtt.

Az első és utolsó előadás előtt az ünnepi testületek és intézmények nyújtották át Faragó Ödönnek búcsúzóul üdvözlő írásukat és a sok kedves ajándékot, amelyek a felvidéki magyarság szeretetének jelei. Amikor utoljára görbült le a függöny az egész nézőtér könnyes

szemmel mondott Isten hozzátot Faragó Ödönnek, akinek kilenc évi kassai színházigazgatója a magyar kultúrának sok dicsőségét hozott.

Hollós Terus —
Pesten. Hollós Terus a kitűnő dalénekesből hosszas betegségéből felépülve Pestre érkezett. A művész már április közepén módját fogja ejteni, hogy januáról elhalasztott hangversenyét megtartsa. A nagy érdeklődéssel várt ária- és dalestén gazdag és színes műsor keretében fognak feltámadni a legszebb Petőfi- és Ady-dalok. Hollós Terus ezenkívül egész sereg magánszámot fog előadni a legelső magyar szerzők legkitűnőbb műveit szívaltatva meg.

FARAGÓ ÖDÖN

most Kassán él – nagy és szép sikerrel. Nem röstellem bevallani, nagy gyönyörűségem volt vele. Először, hogy két fiatal magyar író-t vittem diadalra, azután meg, hogy három új szerepet – érdekes szerepet – kreálhattam, és legfőképpen, hogy magyar szerepeket játszottam.”⁷

A kassai magyar színészek anyanyelvük önfeláldozó apostolaiként jelennek meg írásában, „akik éjjel-nappal dolgoznak, tanulnak, hogy lehetővé tegyék a magyar színészet életét az új államalakulatok területén. [...] a kassai, meg a munkácsi társulat is emberfőlötti munkát végez. Naponta új darabok, új szerepek, próba, tanulás, ruhavarrás, vasalás, játék és előadás után újra tanulás, reggel próba, és így tovább nap-nap után. Fizetésre várnak türelmesen, míg van annyi a direktornak, hogy újra fizethessen. És mégis! Csodák-csodája, a színészeink friss egészségben vannak, jó kedvűek és reménykedve néznek a jövő elé. Csak néha, mikor már minden elcsöndesedett, szólalnak meg komoran halkan: »Jó-jó, ma még megy valahogy, de mi lesz jövőre? És azután? Könnyű Pesten magyarnak lenni, ide jöjjenek, itt mutassák meg...«”⁸

Faragó Ödön a megbékélést kívánta szolgálni azzal is, hogy műsorra tűzte a modern cseh drámairodalom kiemelkedő alkotásait: a budapesti színházakat megelőzve mutatta be František Langer *Periféria* és Karel Čapek *R. U. R.* című színművét. Ez utóbbit 1921. december 14-én. Az előadásnak nagy közönségsikere volt, a kritikusok is méltatták Faragó direktort a darab műsorra tűzéséért. Az előadást nem csak a magyar közönség látogatta, a szlovák „intelligencia” is megnézte, így Faragó egy újabb közönségréteget nyert meg – igaz, csak ideiglenesen. A pozitív visszajelzéseken felbuzdulva további Čapek-drámákat hozott színre: *A zsványt* 1922. április 12-én, *A rovarok életét* 1922. október 24-én, a *Makropulosz-ügyet* 1923. március 20-án, azonban ezek az előadások sem kiemelkedő kritikai, sem pénzügyi sikert nem hoztak: „Kitűnő előadással talán meg lehetett volna a darab sorsát menteni, de színészeink a szezon végén meg sem érlelhetők a darab filozofikus mélységeit” – értékelt a *Kassai Napló* a *Makropulosz-ügy* premierje után.⁹

Az 1918 és 1938 közötti időszakot vizsgálva Kovács Miklós a következő megállapítást teszi: „a szlovákiai magyar színjátszás két évtizedes történetének legértékesebb részét Faragó színtársulatának 1919–1923 közötti működése jelenti. Ebben az időszakban a társulat tevékenységében – minden nehézség ellenére – kimutatható az értékesebb műsorra, magasabb művészi színvonalra való törekvés. Kétségtelen az is, hogy ebben az időszakban a Faragó-társulat Magyarország vidéki társulatainál is ma-

⁷ BEREGI Oszkár: *Magyar szerepek* = *Színházi Élet*, 1923, 15. sz., 1.

⁸ Uo., 1–2.

⁹ *Kassai Napló*, 1923. március 22., 5.

gasabb színvonalat képviselt.”¹⁰ Azonban a pozsonyi székhelyű, a magyarság ügyeit is intéző szlovák minisztérium 1923 tavaszán megvonta bizalmát Faragótól, bár koncessziója csak szeptemberben járt volna le. Az 1923–24-es évadra pályázatot írtak ki, amelyre Polgár Károly, volt pozsonyi színigazgató, Iván Sándor és Kolos Ernő színházi titkárok, Bohum, rózsahegyí író, Földes Dezső színész-rendező, valamint Faragó jelentkezett. Faragó és Polgár rendelkezett megfelelő tapasztalattal és színházi felszereléssel (díszletek, jelmezek, szövegkönyvek stb.), de a minisztérium a politikai pártokhoz fűződő kapcsolataik miatt nem kívánta játszási engedélyhez juttatni őket. Faragó Ödön a *Prágai Magyar Hírlapban* megjelent cikke az ellenzékhez kötődő személynek láttatta, sőt irredentizmussal is megvádolták, míg Polgár keresztényszocialista kötődése volt nyilvánvaló. Így az április 13-án megszületett döntés szerint a független Földes Dezső vehette át a kassai–pozsonyi színikerületet. Földes kinevezését kezdettől fogva kételkedve fogadta a közvélemény. Kedves, bohém színésznek, ügyes rendezőnek tartották, de megkérdőjelezték vezetői rátermettségét, hiányolták a mögötte álló tőkét, furcsállották, hogy díszlettár, jelmeztár, színházi szövegpéldányok nélkül színházat tud működtetni.¹¹

Írások és emlékek című kötetében Faragó az ellene megnyilvánuló intrikával magyarázta bukását, amely nemcsak a magyar, hanem a szlovák sajtóban is hangot kapott. „Odáig jutott tehát a dolog, hogy a minisztérium komoly elemei a sok kilincseléstől, beadványoktól, újságcikkektől, melyeket ellenem fabrikáltak, annyira megdöbbentek, hogy a magyar színészet, amely eddig kezemben biztos alapon nyugodott, kellemetlen üggyé lett Bratislavában.”¹²

A politikailag megbízható, de tapasztalatlan Földes, aki színházi felszerelését is Faragótól volt kénytelen bérelni, alig egy évig regnált. Ez az időszak elég volt ahhoz, hogy bebizonyosodjon, nem rendelkezik a társulatvezetéshez szükséges képességekkel, rendezői tehetséggel és tőkével. A társulat körüli botrányok egyre gyakoribbak voltak, előadások maradtak el, a társulati tagok nem kapták meg járandóságukat, a közönség távolmaradással tüntetett. A szlovák sajtó a helyzetet úgy értékelte, hogy a magyar lakosságnak nincs szüksége színházra, felesleges magyar színházi szezont tartani Kassán, a csehszlovák társulat átveheti a magyaroknak fenntartott terminust is. Egyre gyakrabban vetődött fel Faragó Ödön neve, aki megoldást jelenthetett a szlovenszkói magyar színészet

válságára. „Mikor én, most múlt esztendeje, Kassára jöttem, s aztán a magyar évad megkezdődött: a színházat Faragó igazgatta, előadásai jók voltak, s a közönség eljárt beléjük” – kezdte a *Kassai Napló* számára írt helyzetértékelését Ignótus 1924. január végén. „Még irodalmi kísérletekre is telt, fiatal kassai magyar költők darabjainak előadására. Jól eső színház volt, az emberek szerettek bele járni, – nem tüntetésből, mert ugyanazon réteg magyar közönség volt, mely a csehszlovák operai előadásokat is szeretettel hallgatta, s hálásan megtöltötte. Vagyis semmi politikai vagy kultúrérdek nem látta kárát, hogy a magyar szerette és frekventálta a maga színházát.”¹³ A krízisből kivezető úton a társulatot előbb egy öttagú konzorcium vezette, majd Földes Dezső koncessziójának lejártával Faragó Ödön kapott ismét játszási engedélyt a kassai–pozsonyi színikerületre 1924. június 14-től 1926 októberéig.

Közben, az 1923–24-es évadban Faragó – mai szóhasználatlaltal – alkalmi munkákból élt, vendéjátékokat vállalt Nyíregyházán és Ungváron, matinékat és felolvasásokat tartott a felvidéki magyar városokban, színiiskolát szervezett Kassán. A szlovenszkói szabályok évről évre szigorodtak abban a tekintetben is, hogy a színtársulatok tagjainak túlnyomó részének csehszlovák illetőséggel kellett rendelkeznie. Faragó úgy gondolta, hogy ezt a problémát csak úgy lehet megoldani, ha az eljövendő színészgenerációkat helyben nevelik ki. Ezt az igényt felismerve, illetve saját megélhetését biztosítandó az egykori direktor tanfolyamot hirdetett Kassán: „Faragó Ödön színésznevelési és műkedvelői előadók tanfolyama március 10-én délután 4 órakor veszi kezdetét” – hirdette a helyi újság.¹⁴ Faragó két hónapra tervezte a tanfolyamot, amelynek sikerességétől tette függővé, hogy az iskola a továbbiakban nyilvános jelleggel, hivatalosan, további oktatókkal fog-e működni. (Kassán végül erre nem került sor. Pozsonyban nyit majd színészképző iskolát az 1930-as évek elején.)

Faragó társulatával 1924. június 14-én kezdett Losoncon, hatalmas deficitet könyvelve el, majd augusztus elejére az is eldőlt, hogy a magyar társulat szeptemberben nem kezdheti meg az évadot Kassán, mert a minisztérium új beosztást rendelt el: a szlovák társulat játszhatott január közepéig, majd a magyar színészek vehették birtokba a színházat három és fél hónapig. Faragó arra törekedett, hogy elérje a pozsonyi minisztériumnál, hogy a rövidebb kassai évadot kompenzálандó kapjon lehetőséget a sárosi és szépeességi városokban is, ahol eddig a magyar lakosság húsz százalékot el nem érő arányára hivatkozva megtagadták a magyar társulatoktól a játszási engedélyt. A ját-

¹⁰ KOVÁTS: i. m. (1974), 41.

¹¹ *A magyar színtársulat új koncessziója* = *Kassai Napló*, 1923. április 13., 4.

¹² FARAGÓ ÖDÖN: *Írások és emlékek*. Užhorod (Ungvár), Lám Elemér Rt., 1933, 140–141.

¹³ IGNÓTUS: *A kassai magyar színház dologához* = *Kassai Napló*, 1924. január 31., 1.

¹⁴ *Kassai Napló*, 1924. március 5., 5.

Megalakult a „Faragó Üdön vacsorázó társaság”, amely havonként egyszer ülésezik. Tagja nem lehet más, mint Faragó Üdön volt és mai színészei, barátai és tisztelői
Az alakuló ülés résztvevőinek egyik csoportja: Rubinyi Tibor, Pázmán Ferencné, Bánóczy Dezső, Pázmán Ferenc, Biller Irén, Bérezy Ernő, Faragó Üdön, Simonyi Mária, Móricz Zsigmond (Kertész felv.)

Maga csak tudja,
Intim Pista,
Színházi Élet,
1929, 6. sz.

szóterület kibővítésére irányuló erőfeszítései azonban nem jártak sikerrel, így a jóval szerényebb létszámú társulat (ötvenkét fő) ősszel Léván, Losoncon, Komáromban és Érsekújváron, Rimaszombaton, Rozsnyón volt kénytelen játszani.

Koncessziója lejártával Faragó feladva a szélmalom-harccá váló küzdelmet a beszűkülő lehetőségekkel, az egyre súlyosabbá váló tőkehiánnyal, 1926 őszén a Szegedi Városi Színház igazgatására cserélte fel a szlovenszkói vándorbotot. „Szegeden semmi sem sikerült. Eljöttem onnan. Budapesten az Andrássy úti Színház szerződtetett főrendezőnek. De innen is minden gondolatom Csehszlovákia felé vonzott” – írta egy kiadatlan visszaemlékezésében.¹⁵ De Budapesten nem találta a helyét – 1930-ban öngyilkossági kísérletéről adtak hírt az újságok.¹⁶ Sok mindennel

próbálkozott: a Komikusok Kabaréjában, az Új Színházban, a Belvárosi Színházban, a Magyar Színházban, az Andrássy Színházban és az Erzsébetvárosi Színházban jutott rendezői és színészi feladatokhoz. Közben színház-alapításba kezdett: 1934 augusztusában Új Magyar Színpad néven népi játékokat, népi ének- és táncjeleneteket, szcenírozott népballadákat, valamint Erdély, a Felvidék és a Délvidék íróit és zeneszerzőit szerepeltető színházat kívánt nyitni az Akácfa utca 4. szám alatti mozihelyiségben. Szabó Pál *Macska az asztalon* című énekes, népies mesejátékához Bartók komponálta volna a zenét.¹⁷

Közben 1932-től 1934-ig Földes Dezső, 1936-ban Iván Sándor társulatával Csehszlovákiában játszott. Iván Sándorral 1936 szeptemberétől az 1937-es szezon végéig szerződött mint rendező és színész, de alig kezdődött el

¹⁵ FARAGÓ Üdön: *A szlovenszkói és ruszinszkói magyar színészet huszonöt éves története 1918. elejétől a szovjet felszabadítási harcokig*. Gépirat [1945 után], 85. = OSZK SZT Irattár 47.

¹⁶ Luminállal megmérgezte magát Faragó Üdön volt színikazgató = *Pesti Napló*, 1930. szeptember 16., 14.

¹⁷ Bartók Béla zenéje az Új Magyar Színpadon = *Budapesti Hírlap*, 1934. szeptember 20., 10.

Faragó Ödön

ÉLETEM TÖRTÉNETE

Hatvan esztendő... Bizony nagy idő! Színész életében — aki annyi embert próbál megformálni s annyi szerepbe életet önteni — talán még ennél is több: megannyi emberi élet! S most, hogy a Nemzeti Színház együttese oly kedvesen emlékezett meg a színpadon eltöltött hatvan esztendőmről, a vídám és szomorkás emlékek, a sok siker és sok küzdelem évei mind-mind eszembe jutnak.

Dunaadonyban születtem. Emlékszem, már gyermekkoromban elfogott a »színészi láz«: a kuglizóban játszottam, ágáltam a parasztyerekek előtt s így aztán a késmárki gimnázium elvégzése után valóban a Színiakadémián kellett találnom magam. Távoli rokonom, Csillag Teréz segítségével vettek fel s büszke vagyok rá, hogy első, nagy mesterem Ujházi Ede volt! Rajta kívül még két ember nevelt színésszé: Makó Lajos, a szegedi és Komjáthy János, a debreceni direktor.

Fiatalkorom egyik legemlékezetesebb sikere a Nemzeti Színház egy francia darabjában Lebonnard apó szerepe volt: a második felvonás után a közönség ott, a nézőtéren indított gyűjtést egy babérkoszorúra. Ma is megvan a szalagja.

Tulajdonképpen Székesfehérvárott kezdtem, de bejártam csaknem az egész akkori Magyarországot. Játsoztam Szegeden,

Debrecenben, majd az első magyar kabaréban, a Tarka Színpadon, aztán a Magyar Színházban, majd Brassóban, Kassán. 1912-ben Kolozsvárott mint főrendező nyitottam meg az első ottani színésziskolát. Az Országos Színészegyesület 1913-ban külföldi tanulmányútra küldött s visszatértemkor Brassóban is, Kassán is megválasztottak a színház igazgatójául. A kassait fogadtam el; 1913 május 13-án választottak meg, nem is volt több pénz a zsebemben aznap, mint 13 krajcár... A kassai színházat aztán 1919-ig vezettem több-kevesebb gond közepette. Az első csehszlovák köztársaságban újra kineveztek az ottani magyar színigazgatók egyikéül és szerénytelenség nélkül mondhatom, jó színházat tudtam szervezni Szlovákiában, sok kitűnő színész került ki a kezem alól. Sok helyen játszottunk, kisebb-nagyobb városokban. Hányatott évek voltak ezek! Hol Kassán voltam igazgató, hol Pesten játszottam, 1926-ban a szegedi színház igazgatójává választottak, később a pesti Andrassy úti Színpad főrendezője lettem. S ismét vissza Pozsonyba, itt új színészgárdát kellett nevelni, színésziskolát nyitottam hát, majd megalakítottam Ungvárott a Kárpátaljai Magyar Színházi Szövetkezetet.

A Faragó-társulatra ma is szívesen emlékeznek vissza

Faragó Ödön, a »Bánk bán« Mikhál bánjának szerepében. Ezt a szerepet játszotta színészi működésének hatvanadik esztendejét jubiláló előadáson

mindazok, akik valaha látták előadásainkat a szlovákiai városokban. Magam is játszottam, sokat, szívesen s ha a kritikának hihetek, gazdag sikerrel is. De mindig szívesen foglalkoztam a színésznevelés és rendezés kérdésszel. Három könyvem jelent meg s most is írtam egyet: ötszáz színész életét rajzoltam meg benne.

Visszatekintek eddigi pályafutásomra s úgy vélem, színes, mozgalmas — sikerekben, örömben, szenvedésben gazdag pálya volt. Újra csak ezt csinálnám végig...

Még annyit, hogy 1946-ban a Művész Színház adott számomra helyet, majd a Nemzeti Színház szerződtetett s ma is a Nemzeti tagja vagyok. S amikor most, jubileumomon a kollégák annyi szeretettel és megbecsüléssel vettek körül, meghatottan csak annyit mondhattam: ahhoz, hogy az ember igaz művész lehessen, ezt a pályát sok-sok tanulással, őszinte hittel és művészi becsülettel kell végigküzdeni.

Faragó Ödön:
Életem
története,
Színház és Mozi,
1955, 49. sz.

az évad, novemberben megvonták tőle a játszási engedélyt. Az Országos Színészegyesület 1937 márciusában egyik alelnökének választotta meg. Horváth Árpád, aki a debreceni Csokonai Színház igazgatója volt ekkor, az 1937–38-as évadra főrendezőnek szerződtette, de hamar kiderült, hogy Faragó nem tud azonosulni Horváth művészi elképzeléseivel, így szeptemberben felmondott.

1938 novemberében az első bécsi döntés értelmében visszacsatolták Magyarországhoz a Felvidéket. A kassai társulatot ekkor Sereghy Andor vezette, aki – Faragó megítélése szerint – lojális volt a csehszlovák hatóságokhoz, de a megváltozott politikai környezetben magyarabb lett a magyarnál. „Amikor a dicsőséges Horthy bevonulás után Hóman helyettese, vitéz Haász Aladár Kassára ment, és audenciát adott a kultusztárca ügyeiben, a kassaiak a színház vezetése kérdésében tiltakoztak Sereghy ellen. Megkérdi, kit óhajtanak. Erre egyhangúlag Faragó Ödönt jelölték meg. Mire a Méltóságos Úr kijelentette: »Nem lehet.« Persze szörnyű bűnöm volt: zsidó származás, szocialista, szabadkőműves!” – láttatja e történelmi napokat saját szemszögéből Faragó *Prológ* című, kéziratban maradt művében.¹⁸ Majd így folytatja: „Mint az ámokfutó rohantam Kassára. Milyen csalódás és letörttség fogadott ott engem! A régi kedves arcok eltűntek! [...] Az újak, a törtetők elfordultak vagy igen éreztették keresztény felsoőbbtségüket. Visszaszaladtam Pestre.”¹⁹

A *Színészek Lapja* 1938. évi 11–12. száma tartalmazza az objektív adatot is: az Országos Színészegyesület 10403 számon tudomásul vette Faragó Ödön Kassa–Ungvár, Munkács és beregszászi kerület elnyerésére benyújtott beadványát.²⁰ Hamar bele kellett törődnie, hogy zsidó származása miatt nincs esélye arra, hogy ismét a Kassai Nemzeti Színház élére kerüljön, sőt a Színház- és Filmművészeti Kamara azt sem engedélyezte számára, hogy koncessziót kapjon a kárpátaljai színikerületben. Kénytelen volt elfogadni azt a megoldást, hogy a szintársulatot névleg Iván Sándor vezesse, neve pedig csak színészként szerepeljen a színlapokon.

„Megszerveztem egy jó középrendű szintársulatot, és mondhatom, hogy nevemnek tisztességes híre könnyen átsegített az akadályokon. Az anyagi elindulás tőkéről is magam gondoskodtam. Iván csak január elejére kötelezte el magát az ő tőkájének átadására. Becsületes szándékáról meg voltam győződve. [...] Mégis cserbe hagyta ígését. [...] Ez az idő, amelyet ennek a munkának az élén töltöttem: Rozsnyó, Rimaszombat, Léva, Munkács, Szolyva, Beregszász, Nagyszőlős, Huszt városában – legsötétebb lapja színészi pályámnak” – olvasható a *Prológ*ban.²¹

Faragó Ödön 1940 júniusában tért vissza Budapestre. „A zsidó-törvény gyűlölködő szelleme megfosztott minden működési lehetőségtől. A tanúsítvány szerint nem számítok zsidónak, de a színész-kamara szerint igen” – írta elkeseredetten a játékkönyvbe. Dr. Fleischmann Gyula, a Felvidéki Minisztérium jó szándékú tisztviselője segítette elő mentesítési irata elnyerését.²² Kénytelen volt nyomorúságos nyugdíjából megélni, amely néha kiegészült a Magyar Szent Kereszt Egyesületben és a Budapesti Mozart Egyesületben való felolvasások, kisebb rendezések után járó csekély honoráriummal. Emellett hatvanöt évesen az *Újság* című lap ügynöke lett, újra a vidéket járta, nem sok sikerrel. Kassán, 1942 augusztusában jelentette meg emlékiratát *Írásaim és emlékeim* címmel.²³

Nincs nyoma, hogyan sikerült a zsidó származású Faragónak a német megszállást és a nyilas hatalomátvételt időszakát túlélnie. Erről visszaemlékezései és játékkönyve sem tartalmaz információt, 1943 után 1945. szeptember 1-jén folytatódik a bejegyzések sora. 1945–1946-ban a debreceni színház főrendezőjeként működött, azután már csak kisebb szerepekben láthatta a közönség: 1946-ban a Művész Színházban, majd 1956-ig a Nemzeti Színházban játszott. Utolsó szerepét Karinthy Ferenc *Ezer év* című drámájában alakította, amelynek 1955. december 30-án tartották a bemutatóját. 1958. július 28-án hunyt el, Budapesten.

¹⁸ FARAGÓ Ödön: *Prológ*. Gépirat, 68. = OSZK SZT Irattár 48/2.

¹⁹ Uo.

²⁰ *Jegyzőkönyv az Országos Színészegyesület igazgatótanácsának 1938. október hó 25-én tartott üléséről* = *Színészek Lapja*, 1938, 11–12. sz., 5.

²¹ FARAGÓ Ödön: *Prológ*. i. m. 69.

²² Uo.

²³ A jelenséget kitűnően elemzi GAJDÓ Tamás: *(Nem) véletlenül történt. Zsidó színházművészek emlékiratai 1939–1943 között* = *Jelenkor*, 2004, 6. sz., 538–544.